

SUMAR

Caragiu, Caramitru, „Caratase“... file din epopeea aromânilor în istorie și artă.....	7
Toma, Matilda, Geta..., dar și „Samantha“ din <i>Nea Mărin miliardar</i> – povestea unei familii de artiști și intelectuali	20
Epopeea domestică: „Bebe“ și „Mimi“, cele două soții-actrițe.....	39
Improbabilul interludiu cu Liliana Tomescu	56
Controversele legate de seara de 4 martie 1977	58
Viața bate teatrul: cazul <i>Revizorul</i> și demiterea unui secretar de partid. Capodoperele scenei în opoziție cu „sistemul“	73
Omul cu „Șopârlă“, disidența acceptată.....	110
Actorul și sălbaticii filmului românesc	133
În loc de <i>Epilog</i> : Un poet neștiut	185
Bibliografia unor mari controverse.....	194

Caragiu, Caramitru, „Caratase“ ... file din epopeea aromânilor în istorie și artă

Toma Caragiu s-a născut pe 21 august 1925 într-o familie de aromâni – Nico Caragiu și Athina Papastere Caragiu – originară din satul Aetomilitsa, provincia Konitsa, prefectura Ioannina, regiunea Epir, din Macedonia de Vest, în Grecia. Locul exact al nașterii actorului este Argos Orestiko din zona montană Kastoria, un orășel căruia aromânii îi ziceau Hrupishte, după ce se stabiliseră aici în număr mare la sfârșitul secolului al XVIII-lea și distrugerea citadelei lor istorice, Moscopole, de către bandele musulmane albaneze (1769) și Ali Pașa din Ioannina (1788).

Aetomilitsa, localitatea, din care proveneau părinții lui Toma, este cel mai înalt sat elen, fiind situat la o altitudine de 1 500 de metri. Satul a avut o importanță deosebită în timpul Războiului Civil al Greciei, primul guvern al Armatei Democratice a Greciei (Dimokratikos Stratos Elladas / DSE – trupele comuniștilor în perioada 1945–1949) fiind format în Aetomilitsa. După Războiul Civil, în care comuniștii au fost învinși, unii cetățeni ai Aetomilitsei au plecat în Albania, România și în alte țări socialiste. Populația, circa 300 de persoane, este și azi formată în principal din aromâni.

În perioada interbelică, avusese însă loc un alt exod al locuitorilor zonei, aromânii care se opuneau acțiunilor de deznaționalizare ale statului elen plecând în România sau emigrând în Statele Unite și Australia. Anterior cedării Cadrilaterului către Bulgaria (septembrie 1940), familia Caragiu (Nico, Atena și copiii: Toma, Matilda, Geta) a locuit în satul Sarsânlar (azi, Zafirovo) din plasa Turtucaia a județului Durostor, în Dobrogea de Sud, aflată din 1913, în urma Războaielor Balcanice și a Păcii de la București, sub administrație românească.

Toma Caragiu nu este singurul mare actor postbelic provenit dintr-o familie de aromâni refugiați, după 1925, din Grecia în Cadrilater și

stabiliți apoi în România de după 1940. Mai tânărul său confrate, Ion Caramitru, a văzut lumina zilei la București, pe 9 martie 1942, într-o familie de vlahi sud-dunăreni – mama născută lângă Salonic (într-un sat numit Gramatica), iar tatăl în partea albaneză a orașului Korcea (Korçë). Tot aici s-a născut și actorul Cristache Antoniu (25 decembrie 1907–12 martie 1979), cunoscut și ca solist de operetă (tenor și bariton). Tot din ținutul Korcea se trag și strămoșii lui George Vraca, Nicu Constantin și Victor Eftimiu, acesta fiind el însuși născut în satul Boboshticë. (Ba chiar și bunicul lui Gigi Becali, la fel, din această zonă a plecat în România...)

Și Sergiu Nicolaescu era aromân după tată, numele de familie, Nicolaescu, fiind, de fapt, o reinterpretare a prenumelui acestuia, Nicola Pantilimon, care a ajuns în Oltenia (stabilindu-se la Târgu Jiu) venind din Macedonia.

Într-o ordine absolut aleatorie, lista personalităților culturale, și nu numai cu origini aromâne (sau legat de care se speculează că ar fi aromâne) este cu mult mai cuprinzătoare: Ion Luca Caragiale, Lucian Blaga (după mamă), Constantin Belimace – poet, Hristu Cândroveanu – critic literar, poet, prozator, traducător și publicist, Constantin Gane – prozator și memorialist, Teohar Mihadaș – poet, prozator și eseist, Dan C. Mihăilescu – critic literar, Gellu Naum – poet, prozator, dramaturg, traducător și eseist, Sextil Pușcariu – filolog, lingvist și istoric literar, Theodor Aman – pictor, Lena Constante – artist plastic, Arghir Culina – arhitect și sculptor monumentalist, Stere Gulea – regizor și scenarist, Cristian Hadji-Culea – regizor de teatru, Ion Lucian Murnu – pictor, Ion Pacea – pictor și actor, Camil Ressu – pictor, Gheorghe Simotta – arhitect, Părintele Arsenie Papacioc, Sfântul Mitropolit Andrei Șaguna, Dumitru Caracostea – critic și istoric literar, Nicu Caranica – poet, Constantin Noica – filosof, Dimitrie Bolintineanu – poet, Nicolae Batzaria – prozator și publicist, Emanoil Gojdu – avocat și filantrop, Marcu Beza – scriitor și diplomat, Theodor Capidan – lingvist, Constantin Caracaș – medic, Elie Carafoli – savant, pionier al aerodinamicii, Ioan Petru Culianu – istoric al religiilor și prozator, Neagu

Djuvara – diplomat și istoric, Dimitrie Gerota – medic, Vintilă Horia – diplomat, eseist și romancier, Nicolae și Mina Minovici – pionieri ai medicinei legale, George Murnu – istoric și traducător al lui Homer, Șerban Papacostea – istoric, Ovidiu Papadima – eseist și istoric literar, Tache Papahagi – lingvist și folclorist, Dionisie Pippidi – arheolog, Nicolae Malaxa – industriaș, Iorgu Steriu – comerciant, Octavian Goga – poet și om politic, Pantelimon Halippa – publicist, Ion Caraion – poet, Ștefan Caraman – prozator și dramaturg, Eftimie Murgu – jurist, Constantin Stere – om politic, jurist și scriitor... și atâția alții.

Între sportivi, se remarcă: Simona Amânar – gimnastă, Cristian Gațu – handbalist, Gheorghe Hagi – fotbalist, Simona Halep – jucătoare de tenis, Elisabeta Samara – campioană europeană la tenis de masă, Ianis Zicu – fotbalist etc.

Evanghelie Zappa (1800–1865), care a deținut moșii în Bărăgan și proprietăți în București, a fost, înaintea lui Pierre de Coubertin, un pionier al mișcării de reînființare a Jocurilor Olimpice. Giorgos Seferis (1900–1971) și Odysseas Elytis (1911–1996) au fost mari poeți de expresie greacă, laureați ai Premiului Nobel pentru Literatură în anii 1963 și, respectiv, 1979. Herbert von Karajan (1908–1989) a fost unul dintre cei mai importanți dirijori din secolul XX.

Și misionara Maica Tereza, născută Anjezë Gonxhe Bojaxhiu (1910–1997), laureată a Premiului Nobel pentru Pace în 1979, avea origini mixte aromâno-albaneze (tatăl său, Nicola Boiagiu, fiind vlah).

Michael Dukakis a fost guvernatorul statului Massachusetts în anii 1975 și 1979 și 1983–1991, candidat la președinția Statelor Unite în alegerile din 1988, și era născut într-o familie compusă dintr-un tată grec și o mamă aromâncă.

Din această enumerare se poate observa, între altele, și recurența prefixului *cara* („negru“) la multe dintre numele de familie aromâne: Caragiu, Caramitru, Caragiale, Caraion, Karajan, Karadja, Caragea, Caraman, Caracaș, Caranica, Carafoli ș.a.m.d. Poate și de aceea, deloc întâmplător, când Toma Caragiu a jucat în filmul de referință *Actorul și*

sălbaticii din anul 1975, rolul principal inspirat de personalitatea actorului Constantin Tănase, numele protagonistului a fost ales Costică *Caratase* (practic, o combinație între „Caragiu“ și „Tănase“)...

Cine sunt, așadar, aromânii, din rândul cărora se trăgea și Toma Caragiu? Populațiile slave din Balcani le spun „vlahi“ sau „vlassi“, grecii le spun „cuțo-vlahi“ („vlahi șchiopi“) sau „mavro-vlahi“, dalmații le spun „morlaci“, albanezii le spun „çobani“, sârbii le spun „tiņtari“, iar în România li se zice impropriu „machidoni“ (sau „macedo-români“, termen folosit frecvent în articolele sale din ziarul *Timpu*l și de Eminescu, deși ei nu provin doar din Macedonia, ci și din Epir, Tessalia, Albania, Bulgaria, Timoc). Cu o puternică identitate de clan, în general în funcție de originile lor (micro-)regionale, dar contribuind involuntar la atomizarea progresivă a comunităților lor, ei înșiși își spun în fel și chip: „armâni“, „rrămâni“, „fârșeroți“, „saracaceni“, „grămoșteni“, „cipani“, „timoceni“, „megleniți“, „plisioți“ (din Plase), „căstrânioți“, „pindenii“ (din Munții Pindului, acolo unde, în 1917 și 1941–1943, a ființat, pe baze aromâne și cu sprijinul Italiei, vremelnicul Principat al Pindului, condus de Alcibiade Diamandi și Nicolae Matusi), „viriați“ (din Veria), „avdiliați“ (din Avedellia), „pruieni“ (din Proia), „bijduveni“ (din fostul sat Bijdova), „lupuveni“ (din Lupova), „gumăloți“, „șutruveani“, „bâcâceani“, „papaciroți“, „bânoți“, „curtuveani“, „sârbeani“ și „livieni“. Mulți dintre aceștia sunt porecliți de celelalte ramuri ale aromânilor și „vârgăreni“, deoarece au trăit mult timp în zona Bulgariei (pe care o denumeau „Vârgăria“, iar cei de acolo, „vârgari“) etc.

Peste tot, sunt, în fapt, considerați minorități, tendința din ultimele secole fiind de asimilare, cel mai adesea forțată, și anulare a identității lor naționale de către populațiile devenite majoritare. Mai mult decât atât, în mod tradițional propaganda statelor vecine se folosește de originea lor sud-dunăreană pentru a lansa, de aproape două secole, narațiuni identitare agresive și ipoteze falsificatoare ale istoriei care resping atributele administrative statale de după 1918 și inclusiv pe cele contemporane, cazul Transilvaniei fiind cel mai cunoscut, dar nu și singurul

(discuțiile și pretențiile legate de Banat sau Dobrogea fiind, la rândul lor, destul de cunoscute).

Considerați de unii drept „români fără patrie“, aromânii, cu toate ramificațiile lor, vorbesc graiuri ale limbii române (daco-române): aromâna, megleno-româna, istro-româna (ultimele două în curs de dispariție) și se trag de la sud de Dunăre (nu o graniță între români și „vlahi“, ci însăși „coloana vertebrală a neamului românesc“). Acest lucru, atestat istoric, este dovada unei continuități pan-românești milenare în Peninsula Balcanică, în ciuda intensei slavizări (care a început prin a anula, de pildă, după secolele XIII–XIV, Imperiul Româno-Bulgar al lui Ioniță, Asan și Petru Caloian) și apoi, în paralel, a unei intense grecizări, a influențelor otomane exercitate constant și a mutațiilor sociopolitice dramatice, care au avut loc de-a lungul secolelor. În momentul de față, aromânii practic nu sunt recunoscuți (statul elen îi consideră pe strămoșii lor... greci romanizați!) sau sunt minimalizați într-o formă sau alta de către toate statele balcanice, cu excepția României (care nici ea nu se preocupă în mod organizat, sistematic, de apărarea drepturilor lor și de conservarea moștenirii culturale a lor). Iar despre splendoarea și bunăstarea orașului Moscopole – centru comercial comparabil, cu câteva secole în urmă, cu Viena și Constantinopole – aproape că nimeni nu mai pomenește. În anul 1750, „numiru di bănători“ ai orașului era de 45 000, iar în 1788, când a fost distrus complet de Ali Pașa, orașul avea peste 60 000 de locuitori. (Ca să ne facem o idee despre dimensiunea orașului aromân aflat în munții de la granița dintre Albania, Grecia și Macedonia, trebuie spus că Budapesta avea 54 200 de locuitori în 1800, în București, tot cam la acea vreme, erau 30 000 de „bănători“, iar Atena număra doar 10 000 de locuitori.) Moscopole, odinioară marele centru economic al lumii balcanice, nu a reușit niciodată să-și mai revină după loviturile grele primite în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Tot ce a mai rămas de pe urma lui s-a restrâns cu timpul la un sat cu mai puțin de șase sute de locuitori, care cu greu a supraviețuit până astăzi. Orașul nu a mai

reușit să atingă din nou statutul său precedent. În anul 1914, Moscopole a fost parte a Republicii Autonome a Epirului de Nord. A fost distrus din nou în 1916, în timpul Primului Război Mondial, de trupele albaneze (aliat cu Puterile Centrale) conduse de tâlharul Sali Butka (considerat de albanezi drept erou național, însă de aromâni drept un criminal de război). În timpul războiului greco-italian din 1940, orașul a fost controlat de forțele grecești. În aprilie 1941, după capitularea Greciei, Moscopole a revenit sub controlul Axei. Clădirile rămase au fost demolate de trei ori în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial: o dată de către trupele italiene și de două ori de către organizația naționalistă albaneză Balli Kombetar, aceasta efectuând și alte două masacre împotriva aromânilor din această localitate. Din orașul vechi, doar șase biserici ortodoxe (una într-o stare foarte precară), un pod și o mănăstire au supraviețuit. În anul 1996, biserica ortodoxă aromână cu hramul Sfântului Mihail a fost vandalizată de trei adolescenți fanatici musulmani albanezi, sub influența unui musulman fundamentalist străin.

Credința i-a întărit întotdeauna pe moscopoleni, crucea la care s-au închinat fiind și rațiunea supraviețuirii lor. Îndârjirea și tăria cu care și-au apărat valorile și ființa le-au făcut pe femeile aromânce să-și tatueze pe frunte semnul crucii pentru a rezista fanatismului musulman și pentru a-l mărturisi pe Hristos și dincolo de moarte. Petre Țuțea, filosoful care i-a cunoscut bine, îi spunea lui Marin Preda: „Macedo-românii nu sunt români, sunt superromâni, români absoluți. Atât de năpăstuiți și goniți, au instinct național de fiară bătută. Iar eu și dumneata, pe lângă ei, avem forța domestică de rațe. Măcăim. Am stat cu macedo-români în temniță. Îi băteau până îi omorau, dar ei nu declarau nimic. Au o bărbăție perfectă“.

În 1905, la intervenția diplomatică a României, Sultanul i-a recunoscut pe vlahi ca minoritate în Imperiu și le-a acordat dreptul la școală și biserică în limba lor, de fapt în limba română. Data acordării acestui

privilegiu, numit *Iradea*, 23 mai (stil nou), a devenit de câțiva ani ziua internațională a aromânilor.

Contextualizată întotdeauna politic și geostrategic, problema originii și identității românilor de la nord și sud de Dunăre („o insulă de latinătate într-o mare slavă”), grevată și de absența documentelor istorice legate de perioada dintre Retragerea Aureliană (271 d.Hr.) și Evul Mediu timpuriu, a născut dintotdeauna nu doar controverse, ci și felurite interpretări tendențioase sau scenarii fanteziste, menite a justifica diferite evoluții administrativ-teritoriale ale regiunilor locuite de români.

Pe la jumătatea secolului al XIX-lea, au început să apară felurite argumentații manipulative la nivel istoric. Cea mai cunoscută astfel de abordare a „problemei românești“ este cunoscută ca „Teoria lui Rösler“ (cu toate că nu-i aparținea întrutotul). Teza centrală era că românii se formaseră ca popor la sud de Dunăre, după care, fiind în majoritate păstori obsedați de transumanță, vor fi migrat peste fluviu, mai întâi în Valahia și Moldova, apoi și peste munți, în Transilvania, care ar fi fost deja Ardealul unguresc! În consecință, românii erau acolo migratori alogeni (!), care uzurpau drepturile migratorilor precedenți, maghiarii, veniți într-o devălmășie complicată tocmai din stepele Asiei, asemenea hunilor, cumanilor, pecenegilor și bulgarilor. În această viziune, teoria continuității românilor în spațiul intra- și extracarpatic era înlocuită cu cea migraționistă!

Această teorie nu a fost inițiată de istoricul austriac (la origine german din Regiunea Sudetă) Eduard Robert Rösler, însă poartă numele său ca urmare a publicării în 1871 a cărții sale *Romänische Studien* (căruia A.D. Xenopol îi va replica în 1884 cu o lucrare de 300 de pagini). Teoria se consolidase prin lucrările unor precursori (Franz Josef Sulzer, Josef Karl Eder și Johann Christian von Engel). După Rösler, teoria a fost preluată și de alți istorici, contemporani, precum și din generații ulterioare (de exemplu, istoricul ungar Pál Hunfalvy, de asemenea de origine etnică germană, cu numele real Paul Hundsdorfer). Lucrările din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea au apărut, semnificativ, pe fundalul

eforturilor românești de emancipare din Transilvania și Banat, populația românească pe atunci încă nefiind recunoscută ca națiune. Luările de poziție românești subliniau vechimea locuitorilor români din regiunile respective ale Imperiului și descendența din coloniștii romani din Antichitate. În acest context au fost adresate Curții de la Viena memorandumurile intitulate *Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae*.

Folosind izvoare istorice latine târzii, Roesler/Rösler a susținut teza exterminării poporului dac odată cu cucerirea romană, precum și pe cea a retragerii complete a populației romanizate de pe tot cuprinsul provinciei Dacia spre finalul secolului al III-lea după Hristos. Urmând drumul armatei romane, toți locuitorii fostei provincii ar fi fost strămutați în masă la sud de Dunăre, unde s-ar fi format limba română și poporul român. Practic, astfel, la nord de Dunăre s-ar fi creat un vid demografic, care ar fi durat aproape un mileniu, teză absolut ridicolă ce este contrazisă de multiplele dovezi epigrafice, arheologice etc., dar și de unele cronici maghiare!

Ca să le iasă demonstrația din punct de vedere cronologic, Rösler și ceilalți autori care, în lucrările lor, se opuneau ideii continuității românilor au ales perioada imediat următoare Marii Invații Mongole (1241) ca fiind cea mai probabilă pentru un fenomen imigraționist major dinspre zona sud-dunăreană, dată fiind rarefierea puternică a populației cauzată în nordul Dunării de incursiunile armatelor urmașilor lui Gînghis Han (Batu Han, Kadan și ceilalți), cât și procesul de slavizare a Imperiului Româno-Bulgar din acea epocă, fondat de frații vlahi Ioniță, Petru și Asan. Demonstrarea imigrării românilor *după* cucerirea Transilvaniei de către unguri trebuia să justifice politica de maghiarizare forțată dusă de Ungaria după realizarea în 1867 a dualismului austro-ungar în cadrul imperiului austriac și lipsirea românilor de drepturi naționale de până atunci.

Contestatarii teoriei (post-)roesleriene au contrapus acesteia teoria continuității populației daco-romane pe întregul teritoriu de astăzi al României, pe lângă celelalte teritorii ale fostelor regiuni imperiale

romane relevante pentru etnogeneza românilor: Panonia, Illyria, Dardania, cele două Moesii (Superior și Inferior), precum și cele două Dacii sud-dunărene: Dacia Ripensis și Dacia Mediterranea.

În secolul XX au fost descoperite și dovezi arheologice care au venit în sprijinul celor care susțin teoria continuității în fostele provincii romane situate în nordul Dunării. Firească pentru umaniștii români (Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, Dimitrie Cantemir), dar și pentru cei străini (Enea Silvio Piccolomini, Antonio Bonfini), ideea de continuitate a dăinuit secole la rând. Teoria roesleriană, criticată în medii academice contemporane, a fost însă preluată masiv de manualele școlare din Ungaria secolelor XIX–XXI. În schimb, istoricii și lingviștii români din secolul al XIX-lea – cum ar fi Mihail Kogălniceanu, Alexandru D. Xenopol, Bogdan Petriceicu-Hasdeu și Grigore Tocilescu – au prezentat dovezi referitoare atât la vechile populații getice și dacice din spațiul carpato-danubiano-pontic, cât și la continuitatea populației romanizate de pe teritoriul fostelor provincii Dacia și Moesia.

Se contrazice astfel afirmația lui Eutropius, preluată și răsvehiculată de adepții imigraționismului, despre „exterminarea geto-dacilor“. Nu numai atât, trebuie subliniată și prezența unor cronici și inscripții ce atestă prezența soldaților de origine dacă și în alte provincii ale Imperiului Roman, cum ar fi Britannia. Mai mult decât atât, sunt consemnați și unii împărați romani de origine traco-dacă! Sunt evocați trei dintre aceștia, doi dintre ei simpli uzurpatori ai tronului imperial, în timp ce al treilea a fost un respectat tetrarh. „Regalianus, care deținea comanda provinciei Illyricum, a fost declarat împărat, în principal de moesieni. Și, într-adevăr, a făcut multe fapte de vitejie în luptele contra sarmaților“, se arată în *Historia Augusta*. În cele din urmă, totuși domnia lui Regalianus se va termina tragic. Istoricii antici arată că a fost omorât de roxolani, un neam sarmatic care a dorit să se răzbune pe împăratul dac care îi învinsese în luptă. Despre „ciobanul dac“ Aureolus aflăm informații în principal de la Zosimos – autorul lucrării *Historia Nova* –, dar și de la

istoricul bizantin Zonaras sau din aceeași *Historia Augusta*. A fost, la fel ca și Regalianus, un uzurpator și a ajuns împărat tot doar pentru câteva luni, fiind ucis de garda pretoriană în anul 268 d.Hr.

De departe cel mai renumit dac ajuns pe tronul Imperiului Roman a fost Galerius (250–311 d.Hr.). A făcut parte din celebra tetrarhie a lui Dioclețian, a fost un prigonitor al creștinilor și a fost omul care a trecut prin foc și sabie întreaga Italie. Despre el vorbesc mai multe izvoare scrise, printre care și *De mortibus persecutorum* al lui Lactantiu. Aceeași cronică, dar și alte lucrări ale istoricilor mai noi, precum Michael de Maio Jr sau Paul Lemerle, atestă faptul că Galerius avea origine dacică, prin intermediul mamei sale, și tracică sud-dunăreană prin intermediul tatălui său. Michael de Maio spune, de asemenea, că provenea dintr-o familie de condiție joasă, cel mai probabil din țărani, și era născut la Zaicear, în Valea Timocului (teritoriu locuit și astăzi de români!), la sud de Dunăre, probabil în anul 250 d.Hr. „În această fiară sălbatică clocotea o barbarie nativă și o sălbăticie străină sângelui roman; și nici nu este de mirare, fiindcă mama sa a fost născută dincolo de Dunăre și a fost obligată de o incursiune a carpilor să treacă fluviul și să caute refugiu în Noua Dacie (la sud de Dunăre, după retragerea aureliană)“, se arată în lucrarea lui Lactantiu. A urmat același drum ca și ceilalți daci ajunși să dispute tronul imperial. A fost inițial soldat în legiunile romane. Cert este că i-a câștigat încrederea lui Dioclețian, ultimul mare împărat roman, care a instituit tetrarhia, o formă de guvernământ revoluționară, menită să asigure stabilitate Imperiului zdruncinat de războaie civile. Puterea era împărțită între doi auguști și doi caesari, ultimii fiind un fel de adjuncți ai primilor. De asemenea, doi domneau în vestul Imperiului, în timp ce ceilalți doi domneau în est. Ei bine, Galerius este ales *Caesar* în anul 293 d.Hr. și devine stăpân peste provinciile dunărene. Este proclamat *Augustus* al Orientului după moartea lui Dioclețian la 1 mai 305. Tot Lactantiu spune că Galerius a visat la un Imperiu Dacic, răvășind întreaga Italie, dorind să schimbe cu această titulatură pe cea de Imperiu Roman. Constantin cel Mare a fost proclamat însă împărat de trupele

sale din Britannia, iar tetrarhia se destramă, ca și visurile lui Galerius. Moare la 30 aprilie 311 d.Hr.

Există și o serie impresionantă de dovezi materiale ale continuității dacilor în ținuturile controlate de romani. Tezaurile monetare (a căror acumulare începe înainte de retragerea aureliană) sunt dublate de descoperirile arheologice (așezări și necropole dacice, inscripții precum cea de la Tomis din secolul al III-lea: „Eu, Skirtos, dacul de condiție liberă...“; obiecte de origine dacică, precum vasele dacice din secolele II–III descoperite la Romula, așezare colonizată masiv cu veterani romani).

Odată cu răspândirea creștinismului în arealul traco-getic, se observă că majoritatea termenilor sunt de origine latină – „biserica“, „Dumnezeu“, „înger“, „cruce“ – și reprezintă alte dovezi ale continuității daco-romane. De altfel, retragerea aureliană trebuie înțeleasă ca părăsirea Daciei romane de către armată, funcționari și oamenii din aparatul administrativ. După cum menționează istoricul Vasile Pârvan în lucrarea *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, țărani au rămas pe peticul lor de pământ, având alături elementele romanizate sau în curs de romanizare (precum dacii liberi).

Se mai petrece un fenomen important după retragerea administrației romane. Slavii separă între secolele al V-lea și al VII-lea romanitatea nordică de cea sudică. La nordul Dunării, slavii au fost asimilați de daco-romani, contribuind la etnogeneza românească (demonstrând prezența cuvintelor de origine slavă din limba română), în timp ce la sud de Dunăre, slavii sunt cei care asimilează cea mai mare parte a populației romanice, dar nu o fac să dispară, dovadă fiind largile comunități de „vlahi“ care au rezistat compact secole de-a rândul.

Pe fondul interpretărilor teoriei migraționiste, s-a acreditat totuși, din ce în ce mai mult, teza – foarte convenabilă pentru cei care se revendică, cu destul de puțină îndreptățire, drept „urmași ai lui Attila“ – conform căreia Dunărea era văzută ca un hotar istoric între „noi“ români (de după, să zicem, 1000–1241) și „vechii“ români, vlahii sud-dunăreni

care încă supraviețuiau în enclave izolate risipite pe teritoriile dominate sau revendicate de diferite neamuri slave, dar și de albanezi și de greci.

În realitate, ceea ce nimeni dintre vecinii românilor nu a vrut să accepte este că Dunărea nu delimita în vreun fel românismul, ci era, de fapt, „coloana vertebrală” a acestuia, care se formase pe o amplă suprafață, probabil concomitent, pe ambele maluri ale fluviului. Într-un fel, la nivel demografic, cu toate interferențele valurilor succesive de popoare migratoare, care au determinat atomizarea progresivă a populației daco-romane, se recrea imperiul uman al unui Burebista, care controlase cândva tot ce mișca între Panonia și Nipru, iar pe cealaltă axă între Carpații cei mai de la nord și Balcanii cei mai de la sud, ba chiar binișor dincolo de ei. Și, în continuare, chiar în epoca pe care o trăim, dincolo de fărâmițarea acestei populații prin marasmul ultimelor secole de reînnoite războaie, elemente reprezentative ale grupurilor vechi de români se încăpățânează să subziste peste tot în acest areal, deși pare tot mai evident că asta ar cam fi ultima generație de „români fără țară”, atipici și, în general, ignorați de către cei din inima conservatoare a României moderne și contemporane.

Există două curente majore privind opțiunea identitară a aromânilor din România. Urmașii aromânilor imigrați în secolul al XIX-lea și la începutul celui următor se consideră de origine românească și susțin că aromâna este un dialect al limbii române, iar aromânii și românii sunt același popor. Majoritatea sunt intelectuali, urmași de intelectuali sau negustori stabiliți în România înainte de 1925. Lor li se adaugă o parte a aromânilor colonizați după 1925, care s-au integrat individual în societatea românească, s-au afirmat în special pe plan cultural și s-au desprins de comunitățile compacte din Dobrogea sau din jurul Bucureștiului. Cantitativ, ei sunt mai puțini, însă au o pondere mult mai mare în viața culturală și politică din România. Al doilea grup de aromâni, format în special din cei sosiți după 1925 și relocați după 1940 din Cadrilater, consideră că sunt cetățeni români, dar au o altă origine decât românii nord-dunăreni și că aromâna este distinctă de limba română.

Chiar dacă, în multe locuri, din ce în ce mai puțini (ajungând până la grupuri de sute sau zeci de persoane) și, uneori, fără a face din asta o regulă, aproape total lipsiți de o conștiință identitară națională, românii sud-dunăreni – sub diferite denumiri, cum ar fi *armâni*, *vlahi* etc. – încă mai pot fi găsiți, într-o uimitoare diversitate, nu doar în România, ci și în statele provenind din fragmentarea Iugoslaviei lui Tito, ca și în Albania, Kosovo, Bulgaria, Macedonia și Grecia (în multe dintre aceste locuri nefiindu-le recunoscută existența).

În acest context, singura șansă viabilă de recunoaștere a unei identități aromâne coerente și bine definite rămâne cea de valorificare a formidabilei lor moșteniri culturale în perimetrul mai larg al culturii române, de la Caragiale la Caragiu, și nu numai.